

บทที่ 1

วิวัฒนาการของการจัดการศึกษา

การศึกษาสมัยโบราณ (Primitive Educations)

ความเจริญก้าวหน้าของมนุษยชาติ จากความเป็นอยู่ที่คล้ายคลึงกับสัตว์ชนิดอื่น ในยุคแรกที่มนุษยชาติเริ่มมีขึ้นมาในโลกนี้ เมื่อประมาณหนึ่งล้านปีมาแล้วนั้น กว่าจะพัฒนามาจนกระทั่งมีอารยธรรมดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันเป็นผลของ “การศึกษา” โดยแท้ เพราะ “การศึกษา” ช่วยให้มี การสืบทอดแบบอย่างของคนรุ่นก่อน และช่วยพัฒนาแบบอย่างดังกล่าวให้เจริญงอกงามยิ่ง ๆ ขึ้นไป มนุษย์เรียนรู้จากพ่อแม่ ผู้ใหญ่ในหมู่คณะ และสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ทั้งโดยบังเอิญและโดยตั้งใจสอนตั้งใจเรียนรู้กัน การศึกษาช่วยให้มนุษย์รู้จักปรับตัวเองให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม และช่วยให้มนุษย์รู้จักปรับสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมกับตัวเองด้วย ในที่สุดมนุษย์ก็สามารถควบคุมสิ่งแวดล้อมได้มากขึ้นตามลำดับอย่างในปัจจุบันนี้ ความเจริญของมนุษย์อาศัยพัฒนาการของเครื่องมือสื่อสาร การขนส่ง และการคมนาคมอย่างอื่น มนุษย์เรียนรู้วิธีทำความคิดให้กลายเป็นความจริง เพื่อช่วยให้การดำรงชีวิตของตนดีขึ้น ซึ่งเป็นพัฒนาการแบบสร้างสรรค์ ดังจะเห็นได้จากพัฒนาการในด้านศีลธรรม วรรณกรรม และศาสนา ซึ่งพัฒนามาจากวัฒนธรรมสมัยโบราณ การสืบทอดวัฒนธรรมดังกล่าวซึ่งเป็นกระบวนการที่เรียกว่า “การศึกษา” นั้น เริ่มด้วยภาษาพูด แล้วตามด้วยภาษาเขียน และอาศัยการขนส่ง และการคมนาคมอย่างอื่น แพร่หลายขยายวัฒนธรรมนั้น ๆ กว้างไกลออกไปยังส่วนต่าง ๆ ของโลก กระบวนการใช้ความคิดและแสวงหาสิ่งใหม่ ๆ ของมนุษย์ก้าวหน้าไปไม่มีที่สิ้นสุด การศึกษาก็พลอยก้าวหน้าตามไปด้วยเช่นเดียวกัน เดิมการศึกษาเป็นเพียงกระบวนการสืบทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นก่อนไปยังคนรุ่นใหม่เท่านั้น ครั้นต่อมากระบวนการนี้พัฒนาเจริญยิ่งขึ้น ทั้งในรูปแบบวิธีการและองค์การจัดการศึกษา การศึกษาเริ่มขึ้นพร้อม ๆ กับการปฏิสนธิของชีวิตมนุษย์ครั้งแรกในโลก เมื่อประมาณล้านปีมาแล้ว มนุษย์ได้มีการพัฒนาการศึกษาขึ้นเรื่อย ๆ ตามลำดับ แรกทีเดียวกระบวนการศึกษาของมนุษย์มีรูปแบบง่าย ๆ มีวัตถุประสงค์เพียงเพื่อการดำรงชีวิตอยู่รอดปลอดภัย และช่วยดำรงหมู่คณะได้ให้มั่นคงไม่แตกแยก

ทะเลาะเบาะแว้งกันเท่านั้น สิ่งที่น่ามาสอนส่วนใหญ่จึงเกี่ยวกับความรู้ที่จะแสวงหาและใช้ปัจจัยสี่ คือ อาหาร ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และการต่อสู้ การศึกษายุคโบราณจึงเกี่ยวกับความเป็นอยู่ในขณะนั้น โดยสืบทอดวิธีการในอดีตมาใช้ และพัฒนาให้ดีขึ้นทีละน้อย ผู้ให้การศึกษาสมัยโบราณส่วนใหญ่ได้แก่พ่อแม่ หรือครูญาติ ผู้หญิงสอนผู้หญิง ผู้ชายสอนผู้ชาย (กัญญา สาร, 2521 : 31-32)

การศึกษาในยุคแรกมีอารยธรรม (Early Civilizations)

วัตถุประสงค์ของการศึกษายุคเริ่มมีอารยธรรมสมัยแรกก็คือ ความมั่นคงของสังคม(Social Stability) โดยการรักษายขนบประเพณีและฝึกอาชีพตามอย่างกันมา และช่วยกันอนุรักษ์สิ่งเหล่านั้นไว้ เพื่อให้ดำรงอยู่อย่างมั่นคง และมีสันติสุขตลอดไป

มนุษย์ที่มีการศึกษาในยุคนั้นคือชาวอียิปต์ ชาวอิหรู ชาวกรีก ชาวโรมัน และชาวอินเดีย ฯลฯ รูปแบบวิธีการศึกษา และทัศนคติในการศึกษาของยุคนั้นแตกต่างกันบ้างตามเผ่าพันธุ์ของมนุษย์ที่น่าสนใจคือ

การศึกษาของชาวอียิปต์

นักประวัติศาสตร์ถือว่าอียิปต์เป็นชาติที่เจริญอย่างมากในยุคโบราณ ทั้งนี้เพราะปรากฏหลักฐานต่าง ๆ คือ โบราณสถานอันสำคัญของอียิปต์ เช่น พีรามิด (Pyramid) ซึ่งแสดงว่าอียิปต์สมัยนั้นมีวิชาการด้านสถาปัตยกรรมอันยอดเยี่ยม มีความรู้ด้านก่อสร้างเป็นอย่างดี นอกจากความรู้ด้านก่อสร้างแล้ว อียิปต์ยังรู้จักวิธีการเก็บศพให้อยู่ได้นานหลายพันปี รู้จักใช้หนังสือและมีอักษรเป็นภาษาของตนเอง รู้จักทำหมึกพิมพ์หรือสีสำหรับเขียน โดยใช้ขี้ผึ้งผสมกับน้ำทำให้ข้นแล้วผสมกับเขม่าไฟเคี้ยวจนเป็นหมึก ต่อมาชาวอียิปต์ได้คิดค้นวิธีการทำกระดาษโดยใช้ต้นปาปิรัส (Papyrus) และปฐมอารยธรรมของอียิปต์ที่กล่าวไว้ข้างต้นได้เผยแพร่ไปสู่ยุโรปและทั่วโลกในเวลาต่อมา

การเริ่มต้นเขียนหนังสือของอียิปต์นั้นก็คล้ายคลึงกับชาติอื่น ๆ ในสมัยโบราณ กล่าวคือใช้ภาพแทนความหมาย หนังสือของอียิปต์ซึ่งเป็นรูปภาพเรียกว่าอักษรไฮโรกลิฟิก อักษรไฮโรกลิฟิกมีใช้ตั้งแต่สมัยราชวงศ์แรก ๆ ของอียิปต์ตัวอักษรดังกล่าวได้วิวัฒนาการจนกระทั่งเป็นตัวพยัญชนะและได้ใช้ในการแต่งวรรณคดี วรรณคดีอียิปต์ส่วนใหญ่มักเกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา วรรณคดีที่เกี่ยวกับศาสนา ได้แก่ บทละครแห่งเมมฟิส และบทเพลงสรรเสริญไอโรสแห่งอิกนาตัน บทละครแห่งเมมฟิสได้เขียนไว้ประมาณ 3,000 ปีก่อนคริสตกาล เป็นบทสนทนาทาง

ธรรม ซึ่งเป็นลัทธิทางศาสนาที่เกี่ยวกับเทพเจ้าพระอาทิตย์ ชาวอียิปต์เคร่งครัดในเรื่องศาสนาเป็นอย่างมาก มีความเชื่อถือในอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งมีความสำคัญต่อวัฒนธรรมในบริเวณลุ่มแม่น้ำไนล์ และบริเวณอารยธรรมในส่วนอื่น ๆ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน

ความเจริญทางการศึกษาของอียิปต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านปรัชญาของอียิปต์โบราณส่วนใหญ่เกี่ยวกับศีลธรรมและการเมือง แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาของอียิปต์โบราณคือ ความคิดเกี่ยวกับความเป็นอมตะของโลก ลัทธิที่เป็นเหตุและผลตามธรรมชาติ นักปรัชญาอียิปต์โบราณชื่อ เคเฮปเปอร์ โซเนป มีศักดิ์เป็นพระ ได้เป็นผู้ประพันธ์เรียกร้องให้ชนชั้นสูงเลิกแสดงความไม่ยุติธรรมต่อคนจน เป็นต้น

ความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์ ชาวอียิปต์ให้ความสนใจทางด้านดาราศาสตร์และคณิตศาสตร์ นักวิทยาศาสตร์อียิปต์ได้ศึกษาและคำนวณเวลาที่เกิดน้ำท่วมของ แม่น้ำไนล์ วางโครงการสร้างปิรามิด คิดคำนวณหาค่าวงกลมและหาร แต่ยังไม่พบวิธีการคูณ รู้จักรบบมาตราสิบ แต่ยังไม่มีการใช้เลขศูนย์ มีเอกสารที่เก่าแก่ที่สุดทางคณิตศาสตร์เรียกว่า อาร์เมซาปรัส มีอายุ 2,000 - 1,700 ก่อนคริสตกาล ซึ่งเป็นเอกสารที่เป็นที่อ้างอิงในงานเขียนเกี่ยวกับวิชาคณิตศาสตร์ต่อ ๆ มา

ความเจริญทางการแพทย์ มีการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับสรีรวิทยา และวิธีการเก็บรักษาศพมิให้เน่าเปื่อย แพทย์อียิปต์โบราณได้ทำการค้นคว้าเกี่ยวกับการผ่าตัดกระดูก การศึกษาเกี่ยวกับโลหิต แพทย์ได้พบว่าหัวใจเป็นศูนย์กลางของระบบหมุนเวียนของโลหิต มีการค้นคว้าการรักษาบาดแผล การรักษาโรคตาโดยจักษุของอียิปต์ปรากฏว่ามีชื่อเสียงไปทั่วโลก

อารยธรรมของอียิปต์มีความสำคัญแก่โลกสมัยใหม่มาก ชาวอียิปต์นอกจากจะมีผลงานด้านปรัชญา คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และวรรณคดีแล้ว ยังประสบความสำเร็จทางการชลประทาน วิศวกรรม การทำเครื่องปั้น แก้วและกระดาษ และสิ่งสำคัญที่ชาวอียิปต์ให้แก่อารยธรรมของโลก คือ ศาสนา ซึ่งมีหลักศีลธรรมให้แก่บุคคลและสังคม

การศึกษาของชาวฮิบรู

เรื่องราวของฮิบรู เป็นเรื่องราวที่น่าศึกษาอย่างยิ่ง เพราะเป็นชนชาติที่เป็นที่มาของคริสตศาสนา

ในสมัยพระเจ้าโซโลมอน (Solomon) กษัตริย์องค์หนึ่งฮิบรู ชาตฮิบรูเจริญรุ่งเรืองขึ้น มีการสร้างวิหารอย่างงดงาม แสดงถึงความเจริญอย่างสูงทางด้านศิลปกรรม

ในสมัยโมเสส (Moses) ผู้นำที่สำคัญคนหนึ่งของฮีบรู และเป็นผู้นำให้ชนชาติฮีบรูนับถือยาเวห์หรือยะโฮวาห์ เป็นพระเจ้าสูงสุด โมเสสได้อ้างว่าได้รับบัญญัติ 10 ประการมาจากพระเจ้า ซึ่งโมเสสได้ใช้บัญญัติ 10 ประการเป็นหลักในการปกครองและควบคุมศีลธรรมจรรยาของชาวฮีบรู

นอกจากบัญญัติ 10 ประการแล้ว ในจดหมายของโมเสสยังมีบทบัญญัติว่า “ถ้าหากว่าเป็นเหตุให้เกิดอันตรายประการใดก็ให้วินิจฉัยดังนี้ คือ ชีวิตแทนชีวิต ตาแทนตา ฟันแทนฟัน เท้าแทนเท้า ไม้แทนไม้ แผลแทนแผล รอยตีแทนรอยตี” ในกลุ่มชนทุกชั้นที่กระทำความผิด ไม่มีการให้อภัยสิทธิ์ชนชั้นสูง ชนชั้นกลาง ชาวนา และทาส มีสิทธิ์เท่าเทียมกันตามกฎหมายทุกประการ และจะถูกลงโทษรุนแรงตามความผิด ตามหลักการทำตอบแทนเช่นเดียวกัน

เดิมชนชาติฮีบรูไม่รู้จักรถอ่าน ไม่มีหนังสือ ก็ได้รู้จักการอ่านและการเขียนโดยเขียนบนแผ่นดินเหนียวและเปลี่ยนมาเขียนลงบนกระดาษปาปิรัส รู้จักการใช้ปากกาและใช้หมึกเหมือนชนชาติอียิปต์ สำหรับตัวอักษรนั้น ชาวฮีบรูได้ดัดแปลงตัวอักษรของชนชาติอาระเบียและฟินิเซียนมาใช้ สิ่งที่ชาวฮีบรูได้ให้ไว้เป็นมรดกที่สำคัญที่สุดแก่ชาวโลก คือ ศาสนาและวรรณคดี วรรณคดีชิ้นสำคัญของพวกฮีบรู คือ พระคัมภีร์เดิม โดยรวบรวมจาก ระเบียน ประเพณี ประวัติศาสตร์ สุภาษิต บทเพลงสวด ตลอดจนคำทำนายต่าง ๆ ที่เขียนสรรเสริญพระเป็นเจ้าของตน พระคัมภีร์เดิมรวมกับพระคัมภีร์ใหม่เรียกว่า พระคัมภีร์ไบเบิล ซึ่งเป็นคัมภีร์ของศาสนาคริสต์ ภายหลังชาวฮีบรูหันมาใช้ภาษากรีกซึ่งใช้กันแพร่หลายในขณะนั้น จึงเป็นสาเหตุให้คนฮีบรูจำนวนมากลืมภาษาฮีบรูอันเก่าแก่ของตน

คัมภีร์ใหม่เป็นที่ให้กำเนิดศาสนาคริสต์เขียน ประกอบด้วยประวัติของพระเยซู และคำสั่งสอนของพระองค์ ซึ่งเขียนโดยสาวก 4 ท่าน รวมเรียกว่า พระกิตติคุณ

คำสั่งสอนของพระเยซูบริสุทธิ์และเป็นความจริงมากกว่าพระคัมภีร์เก่า เพราะถือว่าเป็นคำสั่งสอนที่สมบูรณ์และหลังสุด ตามความเชื่อของผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์นั้น ถือว่าทรงเป็นลูกพระเจ้า ทรงเป็นพระเจ้าเสด็จลงมาปรากฏพระองค์ในรูปกายมนุษย์ ศาสนาคริสต์เอกเทวนิยมตอนแรกสอนให้เคารพบูชาในเทพเจ้าองค์เดียว แต่ภายหลังกลับให้เคารพ ไตรเอกานุภาพ คือ พระบิดา (พระเจ้า) พระบุตร (พระเยซู) พระจิต(พระวิญญาณ)

งานทางสถาปัตยกรรมนั้น ชาวชาติฮีบรูไม่มีสิ่งก่อสร้างที่แสดงลักษณะของชนชาติโดยเฉพาะ ได้ลอกเลียนแบบมาจากอียิปต์ ฟินิเซียน และอัสซีเรีย

การศึกษาของชาวกรีก

คำว่า “กรีก” เป็นคำที่พวกโรมันใช้เป็นครั้งแรก โดยใช้เรียกอารยธรรมเก่าแก่ทางตอนใต้ของแหลมอิตาลี ชาวกรีกเรียกตัวเองว่า “เฮลีนส์”

การศึกษาของกรีกในสมัยนั้น เพลโตและอริสโตเติลได้ให้นิยามของการศึกษาไว้ว่า การศึกษาคือ การเรียนรู้ในสิ่งที่เราอาจจะชอบหรือไม่ชอบก็ได้ และบางสิ่งอาจถูกหรือผิด และการสอนบางอย่างอาจเป็นจริง หรือบางอย่างอาจเป็นเท็จ การศึกษาอบรมนั้นเริ่มตั้งแต่ช่วงแรก ๆ ของวัยเด็ก และยังคงดำเนินไปจนถึงวันตาย แม่ พ่อ คนเลี้ยงเด็กและครูจะต้องช่วยกันเอาใจใส่ในการพัฒนาเด็ก ตั้งแต่เด็กเริ่มสามารถที่จะเข้าใจสิ่งที่ถูกสอนมาจนเด็กสามารถเข้าใจได้ดี การศึกษาในยุคนี้รัฐเป็นผู้กะเกณฑ์ให้ฟังคำกล่าวของเพลโตว่า “รัฐได้กะเกณฑ์ให้เขาเรียนกฎหมายและใช้ชีวิตตามแบบที่ได้เตรียมไว้ ไม่ใช่ปล่อยให้ตามอำเภอใจของตน เช่น การเขียนเริ่มด้วยครูสอนให้เขียนโดยการลากเส้นด้วยรูปแบบที่ใช้กับผู้เริ่มเรียนใหม่ ๆ จากนั้นจะให้นักเรียนลากเส้นตามรูปแบบนั้น”

การศึกษาของกรีกโบราณแบ่งออกเป็น 2 ยุค คือ

ยุคเก่า เป็นการศึกษาที่เริ่มมีมาแต่แรกจนถึงสมัยที่กรีกรบชนะเปอร์เซีย

ยุคใหม่ เริ่มตั้งแต่สมัยที่กรีกรบชนะเปอร์เซีย คือ 479 ปี ก่อนคริสตกาลจนถึงสิ้นสมัยกรีก

การศึกษายุคเก่า นั้นแบ่งออกเป็นยุคเก่าตอนต้นและยุคเก่าตอนปลาย การศึกษายุคเก่าตอนต้นหรือเรียกว่าการศึกษาชุดโฮเมอร์ การศึกษาแบ่งแยกออกตามชนชั้น กล่าวคือ เจ้าผู้ครองรัฐ เจ้านาย ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ นักรบและอัศวิน จะได้รับการศึกษาอย่างดี สำหรับชนชั้นที่ใช้แรงงานหรือค้าขายจะศึกษาที่บ้าน โดยศึกษาจากพ่อแม่ ญาติ หรือเพื่อนบ้าน ฝึกหัดให้รู้จักทำมาหากิน

การศึกษายุคเก่าตอนปลาย เป็นการศึกษาที่แตกต่างกันของชน 2 เผ่า คือ การศึกษาแบบสปาร์ตา ซึ่งอยู่ตอนใต้ และการศึกษาแบบเอเธนส์ ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือ ลักษณะการศึกษาของคนทั้ง 2 เผ่า แตกต่างกันดังนี้

การศึกษาของสปาร์ตา

ความมุ่งหมายของการศึกษา คือ การอบรมให้ชายชาวสปาร์ตามีความเข้มแข็ง อดทน กล้าหาญ เพื่อเป็นทหารที่ดี ทุกคนต้องสละชีวิตเพื่อชาติ รัฐเป็นผู้จัดการอบรมและวางกฎ

เกณฑ์ให้ปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เด็กผู้ชายตั้งแต่เกิดจนถึงอายุ 7 ขวบ จะอยู่ในความดูแลของมารดา มารดาจะอบรมสั่งสอนให้เป็นคนมีคุณธรรม มีมารยาท มีความอดทน และมีความรักชาติ เมื่อเด็กชายอายุได้ 8 ขวบ เจ้าหน้าที่ของรัฐจะนำไปเข้าโรงเรียนของรัฐ

วิชาที่ศึกษาในชั้นเรียน คือ วิชาดนตรี (Music) และการออกกำลังกาย (Gymnastic) เล่นกีฬา เพื่อฝึกฝนให้ร่างกายแข็งแรง ว่องไว และอดทน

นอกจากนั้นยังสอนให้ อ่าน เขียน ท่องกาพย์ของโฮเมอร์ สอนให้สวดมนต์ และนับถือเทพเจ้า มีการฝึกอบรมกรีฑามารยาท ให้มีความรู้และเป็นพลเมืองที่ดี

อายุระหว่าง 18-20 ปี จะฝึกวิชาทหาร เพื่อเตรียมตัวเป็นทหารที่ดีของชาติ, 20-30 ปี ให้เป็นทหารตามชายแดน, 30-50 ปี ชายสปาร์ตาจะมีครอบครัวได้ แต่ต้องประจำอยู่ตามกองทหารในเวลากลางคืน และจะปลดประจำการ เมื่ออายุ 50 ปี ซึ่งจะมีหน้าที่อบรมเยาวชนรุ่นหลังต่อไป

ส่วนหญิงชาวสปาร์ตา จะได้รับการเลี้ยงดูและอบรมสั่งสอนอยู่ที่บ้าน รู้จักการเข้าสังคมและฝึกหัดเพื่อเป็นแม่บ้านที่ดี

วิธีการศึกษาและอบรมต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าชาวสปาร์ตาเฝ้าฝึกคนให้เป็นทหารที่เข้มแข็งเพียงอย่างเดียว สปาร์ตามีได้มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์สิ่งที่เราเรียกว่าอารยธรรมกรีกในยุคที่เรียกว่ายุคทองเลย

การศึกษาของเอเธนส์

แม้ชาวเอเธนส์จะเป็นชนชาติเดียวกับชาวสปาร์ตา แต่มีลักษณะแตกต่างกับชาวสปาร์ตาโดยสิ้นเชิง ชาวเอเธนส์รู้จักนำเครื่องโลหะบรอนซ์โดยการหล่อ รู้จักการวาดลวดลายต่าง ๆ ซึ่งเป็นศิลปะแห่งชาติ โดยมีได้เลียนแบบจากชนชาติอื่น

ชาวเอเธนส์ได้สร้างความเจริญทางอารยธรรมและวัฒนธรรมที่สำคัญอย่างมากมายด้านหนังสือก็มีหนังสือใช้ มีการเล่นกีฬา มีสนามกีฬา ณ กรุงโอลิมเปีย (Olympia) ใช้สำหรับแข่งขันกีฬาของชาวเอเธนส์ รู้จักเล่นดนตรีและการละคร

การศึกษาของเอเธนส์ เจริญขึ้นในสมัยศตวรรษที่ 5 และ 4 ก่อนคริสตกาล การศึกษามุ่งเน้นให้ชาวเอเธนส์มีความรักชาติ รักประชาธิปไตย รู้จักหน้าที่ของตน รู้จักขนบธรรมเนียมประเพณี มีระเบียบวินัย มีความซื่อสัตย์สุจริต ชาวเอเธนส์มีความพอใจในการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งมีความแตกต่างจากประชาธิปไตยในสมัยปัจจุบัน ชายชาวเอเธนส์แต่ละคน

สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการออกกฎหมายด้วยตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องเลือกผู้แทนขึ้นมาเนื่องจากชายที่มีสิทธิเป็นราษฎรมีจำนวนเพียงหนึ่งในสามของพลเมืองทั้งหมดเท่านั้น

การจัดการศึกษาของเอเธนส์จัดเป็น 3 ระยะ คือ

1. การศึกษาในระยะแรก

เริ่มตั้งแต่เกิดจนถึงอายุ 7 ปี เด็ก ๆ ที่มีสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์จะมีแม่และคนเลี้ยงคอยดูแล จนกระทั่งอายุได้ 7 ปี แม่และครูเป็นผู้วางรากฐานการศึกษาของเด็ก โดยใช้การเล่านิทานและชี้แนะเด็กให้เข้ามาสู่จารีต การศึกษาของชาวเอเธนส์จะจำกัดเฉพาะเด็กที่เกิดในตระกูลสูงเท่านั้น การศึกษาดั้งเดิมของชาวเอเธนส์ในโรงเรียนนั้นส่วนมากจะเป็นการสอนที่เป็นหลักเกณฑ์ คือ ครูสอนไวยากรณ์สอนเรื่อง อักษร การสอนในโรงเรียนเน้นเรื่องดนตรี และยิมนาสติก วิชาคณิตศาสตร์จะสอนเกี่ยวกับมาตราต่าง ๆ การเขียนของชาวเอเธนส์แต่เดิมเขียนบนใบซึ่งอยู่ในกรอบไม้ ต่อมาใช้กระดาษปาปรัสและหมึก

2. การศึกษาระดับมัธยม

เด็กอายุระหว่าง 14 ถึง 17 ปี จะได้เข้ารับการศึกษาระดับมัธยมวิชาทั่ว ๆ ไปที่ศึกษาในระดับมัธยมของเอเธนส์ ได้แก่ วิชาคณิตศาสตร์และไวยากรณ์ ส่วนวิชาวาทศิลป์นับเป็นการศึกษาที่สูงขึ้นไป เด็ก ๆ ต้องเรียนวิธีใช้ลูกคิด เครื่องชั่งน้ำหนัก เครื่องวัดและปฏิทิน คณิตศาสตร์ในระดับมัธยมประกอบไปด้วยเลขคณิต พีชคณิต ดาราศาสตร์ และวิชาดนตรีขั้นพื้นฐาน การเรียนวรรณคดี ผลงานของโฮเมอร์ เฮเลียด ส่วนการศึกษาสมัยเฮเลนนิสติก และโรมันนั้นเน้นการศึกษาค้นคว้าด้านวรรณคดีและวาทศิลป์ การศึกษาในระดับมัธยมศึกษาของเอเธนส์ได้มีมาจนกระทั่งปลายศตวรรษที่ 15 จึงไม่มีการศึกษาระดับมัธยมอีกต่อไป พวกโซพิสท์ก็ได้เริ่มมีบทบาทเกี่ยวกับการศึกษาขึ้นโดยพวกเขาได้ทำการสอนวิชาต่าง ๆ มากมาย พวกโซพิสท์มีอิทธิพลต่อการศึกษาเป็นอย่างมากและถือกันว่าพวกเขาเป็น ผู้หนึ่งในจำนวนผู้ค้นพบ การศึกษาที่เกี่ยวกับมนุษย์และมนุษยชาติ

3. การศึกษาในชั้นสูง

ในสมัยศตวรรษที่ 5 นั้น เมื่อเด็กมีอายุ 18 ปี ก็จะต้องเข้าฝึกเป็นทหารเป็นเวลา 2 ปี ในสมัยนั้นเอเธนส์เกิดศึกสงครามอยู่เสมอ ๆ จนกระทั่งมีความจำเป็นจะต้องเกณฑ์ทหารในเวลาต่อมาได้มีการพัฒนาการฝึกแบบทหารทีละเล็กทีละน้อยมาใช้เป็นแบบของการจัดการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย นักศึกษาต่าง ๆ จะฝึกอบรมแบบทหารแล้วถึงจะมาแข่งขันกันในการเรียน ในสถานศึกษาต่าง ๆ เช่น สถานศึกษาของเพลโต ของอริสโตเติล หรือโรงเรียนที่โสเครติสจัดตั้ง

ขึ้น การศึกษาในระดับสูงนั้นเป็นการสอนโดยเน้นหนักเกี่ยวกับวาทศิลป์ ให้ความสำคัญของคุณภาพของภาษาและวรรณคดี พร้อมกันนั้นได้ศึกษาปัญหาต่าง ๆ ของสังคม สำหรับปัญหาของ รัฐนั้น เพลโตและอริสโตเติล เป็นผู้นำแนวทางปรัชญาเข้ามาใช้เวลานั้น

การศึกษายุคใหม่

เริ่มเมื่อ 479 ปีก่อนคริสตกาล หลังจากกรีกรบชนะเปอร์เซีย กรีกในสมัยนั้นมีความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการเป็นอย่างมาก ชนชั้นกรรมกรพออ่านออกเขียนได้ มีการปรับปรุงการศึกษาใหม่เพื่อให้ได้ผลดียิ่งขึ้น การศึกษาสอนให้ชนในชาติรู้จักสิทธิและหน้าที่ของตนเอง มีความประพฤติดี และมีเสรีภาพในการเลือกเรียนตามที่ตนชอบ

การศึกษาจัดเก็บ 3 ระดับ คือ

1. ระดับประถมศึกษา (Grammatist) เริ่มตั้งแต่อายุ 7-13 ปี สอนให้ อ่าน เขียน เลข และขับร้อง

2. ระดับมัธยมศึกษา (Grammaticus) เริ่มตั้งแต่อายุ 13-16 ปี การศึกษาในระดับนี้สอนให้เรียนรู้ด้าน ไวยากรณ์ เรขาคณิต วาดเขียน คนตรี

3. ระดับอุดมศึกษา เริ่มตั้งแต่อายุ 16 ปีขึ้นไป การศึกษาระดับนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

สอนด้านวาทศิลป์ (Rhetoric School) สอนโดยพวกโซฟิสต์ (Sophists)

สอนด้านปรัชญา (Philosophical School) สอน โดย Socrates, Plato

และ Aristotle

พวกโซฟิสต์ (Sophists) เป็นคนต่างด้าวที่เข้ามาทำมาหากินด้วยการ สอนหนังสือ โดยการบรรยายให้ฟังเป็นกลุ่มไม่เกิน 10 คน วิชาที่สอน คือ คณิตศาสตร์ ดาราศาสตร์ เรขาคณิต วาทศิลป์ และคนตรี เป็นต้น พวกโซฟิสต์ถือว่าผู้ที่มีความรู้จะรู้ว่าอะไรดีอะไรชั่ว โดยไม่มีการอบรมด้านศีลธรรม เป็นสาเหตุให้คนเป็นคนเห็นแก่ตัวมากขึ้น

โซเครตีส ได้รับการยกย่องให้เป็นบรมครูสั่งสอนสานุศิษย์โดยมิได้ รู้สึกเหน็ดเหนื่อย วิธีของโซเครตีสชักชวนให้คนขบคิดปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านศีลธรรม จรรยา โซเครตีสได้สั่งสอนชาวเอเธนส์อยู่เป็นเวลาถึง 30 ปี ในที่สุดถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้ทำลาย ความเลื่อมใสและคตินิยมของชาวเอเธนส์ คณะลูกขุนได้ตัดสินคดีและมีมติให้ลงโทษถึงตาย โซเครตีสได้ถูกบังคับให้ดื่มยาพิษตายเมื่อปี 399 ก่อนคริสตกาล

เพลโต เป็นศิษย์คนสำคัญของโซเครตีส เพลโตได้เขียนชีวประวัติและผลงานของโซเครตีสไว้มากมาย สำนักเรียนของเพลโตชื่อ อะเคเดมี สำนักเรียนแห่งนี้อยู่ต่อมานานถึง 900 ปี เพลโตได้เขียนหนังสือชื่อ “สาธารณรัฐ” ซึ่งเป็นที่นิยมศึกษากันมาก เพลโตได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับรัฐในอุดมคติ รัฐของเพลโตวางอยู่บนรากฐานของความยุติธรรม ซึ่งจะก่อให้เกิดระเบียบทั้งปวง เพลโตยังได้ชี้ให้เห็นว่า ช่วงปีแรก ๆ ของชีวิตนั้นนับได้ว่าเป็นระยะเวลาสำคัญยิ่ง ด้วยเป็นเวลาที่กำลังจะสร้างอุปนิสัยต่าง ๆ เพลโตได้กล่าวอีกว่า วิชาดนตรี และวิชาวรรณคดีเป็นวิชาที่เหมาะสมกับการพัฒนาทางด้านอารมณ์และจินตนาการ

อริสโตเติล เป็นผู้สนใจในวิชาความรู้แทบทุกแขนง และได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับความรู้เหล่านั้น เช่น คณิตศาสตร์ ฟิสิกส์ ดาราศาสตร์ พฤกษศาสตร์ รัฐศาสตร์ ธรรมชาติวิทยา วรรณคดี ตรีศวิทยา วิชาวาทยศิลป์ และอื่น ๆ อีกมาก อริสโตเติลได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีมันสมองที่รอบรู้ ได้รับสมญาว่าเป็นบิดาแห่งศาสตร์สมัยใหม่ ส่วนเพลโตได้รับสมญาว่าเป็นบิดาปรัชญาสมัยใหม่

การศึกษาของโรมัน

มรดกของชาวโรมันส่วนใหญ่ ได้แก่ การสร้างสรรค์สิ่งที่มีประโยชน์ในการใช้ อย่างแท้จริงในวงการศิลปะ วรรณคดี การละคร และปรัชญา ชาวโรมันศึกษาและเลียนแบบอารยธรรมของกรีกเป็นส่วนใหญ่ แต่ในด้านการจัดกองทัพ การจัดการปกครอง กฎหมาย และการก่อสร้างเพื่อสาธารณประโยชน์ทั้งหลาย ชาวโรมันมีความสามารถเหนือกว่าชนชาติอื่นใดในสมัยโบราณ

ชาวโรมันรักความสะอาดสบายซึ่งแสดงออกมาในรูปการก่อสร้างที่สามารถและมีฝีมือเป็นเยี่ยม การก่อสร้างของโรมันส่วนใหญ่เป็นการสร้างเพื่อสาธารณะประโยชน์ เช่น การก่อสร้างถนน ท่อระบายน้ำ ท่อส่งน้ำ สระอาบน้ำ สนามกีฬา และประตูดชัย เป็นต้น ท่อส่งน้ำที่มีชื่อเสียงที่โรมันสร้างอยู่ที่นครเซโกเวียในประเทศสเปน ผลงานชิ้นนี้กล่าวกันว่าเป็นอัจฉริยะของสถาปนิกชาวโรมัน เป็นศิลปะโรมันอันสง่างามที่เป็นอมตะมาตราบนานเท่าทุกวันนี้

วรรณคดีส่วนใหญ่ของโรมันเลียนแบบวรรณคดีกรีก นักเขียนโรมันขาดแรงคล้อยทางศาสนา วรรณคดีละตินเริ่มเฟื่องฟูตั้งแต่ตอนปลายสมัยสาธารณรัฐมีคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้วของซีเซโร และซีซาร์ งานเขียนของซีเซโร และซีซาร์มักจะนิยมบรรจุเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรในสถาบันการศึกษา งานของซีเซโรที่เขียนไว้ส่วนใหญ่ได้แก่ จดหมาย สุนทรพจน์ และเรียงความซึ่งมีความงดงามของภาษา เวอร์จิลเป็นกวีที่ขึ้นชื่อในรัชสมัยออกุสตุส ได้เขียนบทกลอน

โดยอาศัยแบบอย่างพรรณนาเกี่ยวกับชีวิตชนบท งานชิ้นสำคัญของเวอร์จิล คือ มหากาพย์เรื่องเอเนียด เป็นมหากาพย์เทิดทูนเกียรติยศของออคุสตุส และแสดงความมั่นใจในโชคชะตาของโรมที่จะเป็นเจ้าครองโลก เวอร์จิลเป็นกวีที่ยิ่งใหญ่ของโรมและเป็นโฮเมอร์ของชาวโรมัน

ด้านการแพทย์ โรมันส่วนช่วยส่งเสริมความก้าวหน้าทางด้านศัลยกรรมและสาธารณสุข ศัลยแพทย์ชาวโรมันรู้จักใช้เครื่องมือผ่าตัดประเภทปากคีบคีมและเครื่องมืออื่น ๆ ผ่าตัด ทอนซิล คอพอกและนิ่ว การผ่าตัดประสบผลสำเร็จเป็นที่พึงพอใจ การผ่าตัดเอาทารกออกจากครรภ์มารดาในรายที่คนไข้ไม่สามารถคลอดปกติ เป็นผลมาจากความสำเร็จของแพทย์ชาวโรมัน เชื่อกันว่าจูเลียส ซีซาร์ เป็นทารกคนแรกที่เกิดและรอดชีวิตด้วยการผ่าตัดหน้าท้องจึงเรียก การผ่าตัดดังกล่าวว่า ศัลยกรรมแบบซีซาร์

ทางด้านกฎหมายนั้นชาวโรมันได้ออกกฎหมายฉบับแรกคือกฎหมายสิบสองโต๊ะซึ่งประกาศใช้ในปี 449 ก่อนคริสตกาล และในระยะ 2 ทศวรรษแรกของสมัยจักรวรรดิ เอกสารต่าง ๆ ที่ได้อาศัยเป็นหลักในการปรับปรุงแก้ไขกฎหมาย ได้แก่ มติของสภาเซเนท และสภาประชาชน พระราชกฤษฎีกาของจักรพรรดิ มติของเพรเตอร์ และผู้พิพากษากฎหมายโรมันมีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อระบบกฎหมายของประเทศต่าง ๆ ในยุโรปในสมัยต่อมาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศอิตาลี ฝรั่งเศส สเปน โปรตุเกส ประเทศต่าง ๆ ในอเมริกากลางและอเมริกาใต้ ภาษาละตินซึ่งเป็นภาษาที่ชาวโรมันใช้พูดกันในสมัยโบราณก็นับว่าเป็นมรดกอารยธรรมชิ้นสำคัญที่สุดที่โลกได้รับมาจากชาวโรมันในสมัยจักรวรรดิโรมัน แม้ต่อมาจักรวรรดิจะสูญสลายไปแล้วก็ตามภาษาละตินก็ยังเป็นภาษาที่มีบทบาทสำคัญต่อวิวัฒนาการของอารยธรรมยุโรปในสมัยต่อมาเมื่อประมาณ 400 ปีล่วงมาแล้ว ภาษาละตินเป็นภาษาที่ใช้กันในหมู่ผู้ทรงความรู้ในประเทศต่าง ๆ ในยุโรปเป็นส่วนใหญ่ แม้แต่ในปัจจุบันแพทย์และนักวิทยาศาสตร์ใช้ศัพท์ทางวิชาการเป็นคำละตินเป็นส่วนใหญ่ และยอมรับภาษาละตินเป็นศัพท์ที่ทั่วโลกใช้ด้วย

การศึกษาของโรมัน

การศึกษาของโรมันแบ่งออกได้ดังนี้ คือ

การศึกษาสมัยโบราณ

การศึกษาสมัยโบราณของโรมันเริ่มที่บ้าน บ้านเป็นเสมือนโรงเรียน มีพ่อและแม่เป็นผู้ให้การศึกษอบรม การศึกษาที่สอนที่บ้าน ได้แก่ จริยศึกษา พุทธิศึกษา และพลศึกษา สอนให้เด็กมีความกล้าหาญ รู้จักพึ่งตัวเอง รู้จักทำมาหากิน รักษาบ้านเมือง นอกจากนั้นยังสอน

การอ่าน การเขียน พลศึกษา และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ สอนให้ท่องจำกฎหมาย 12 หมู่ เพื่อให้เด็กมีความรู้ในสิทธิหน้าที่และกฎหมายของบ้านเมือง นำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต

สำหรับเด็กหญิงจะได้รับการศึกษาอบรมให้เป็นแม่บ้านที่ดี รู้จักเข้าสังคมและสอนให้ปั่นฝ้ายและทอผ้าได้

การศึกษาสมัยใหม่

การจัดการศึกษาแบบใหม่ของโรมันได้มีขึ้นประมาณ 100 ปีก่อนคริสตกาล จนถึงปี ค.ศ.100 เป็นโรงเรียนเอกชนแบบโรมันผสมกรีก การศึกษาแบบใหม่แบ่งออกได้เป็น 4 ระดับ คือ

1. การศึกษาระดับประถมศึกษา (Ludis Literarum) เริ่มรับนักเรียนเมื่ออายุประมาณ 7-12 ปี โดยจัดการศึกษาแบบที่เด็กผู้ชายมาศึกษารวมกับเด็กผู้หญิง หรือที่เรียกว่า สหศึกษา สำหรับกระดานดำนั้นชาวโรมันเป็นผู้ประดิษฐ์ขึ้นใช้ในช่วงยุคทองของ เอเธนส์

การศึกษาระดับประถมศึกษาในสมัยนี้เด็กจะได้เรียน อ่าน เขียน เลข สุภาษิต กฎหมาย 12 หมู่ โรงเรียนส่วนใหญ่จะเป็นโรงเรียนกลางแจ้งหรือเรียนตามศาลา

2. การศึกษาระดับมัธยมศึกษา (Grammar School) หลังจากเด็กจบการศึกษา ระดับประถมศึกษาแล้ว เด็กก็จะถูกส่งเข้าเรียนในโรงเรียนที่เรียกว่า เดอะแกรมมติกูล เป็นเด็กที่มีอายุระหว่าง 12- 16 ปี หลักสูตรที่เรียนได้แก่ การวิเคราะห์และเรียนรู้เกี่ยวกับนักประพันธ์ โคลงกลอน ร้อยแก้ว

การศึกษาระดับมัธยมศึกษาในกรุงโรม เปรียบเสมือนพื้นฐานการฝึกหัด วาทศิลป์ มีข้อแตกต่างจากการศึกษาระดับมัธยมของกรีก คือ การศึกษาของโรมันมีการสอนภาษา และวัฒนธรรมต่างชาติ แต่ของกรีกไม่มี

3. การศึกษาวาทศิลป์ (Rhetorical School) เริ่มตั้งแต่อายุ 16ปีขึ้นไป โรงเรียนวาทศิลป์ได้ตั้งขึ้นประมาณ 55 ปีก่อนคริสตกาล

การศึกษาวาทศิลป์เป็นการศึกษาที่ชาวโรมันให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะชาวโรมันถือว่า ผู้มีการศึกษาคือ มีความเฉลียวฉลาด ต้องเป็นนักพูดที่ดี มีวาทศิลป์ในการพูด การโต้ตอบ อย่างมีไหวพริบ

4. การศึกษาระดับอุดมศึกษา หรือการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยเริ่มหลังจาก การศึกษาจากโรงเรียนวาทศิลป์แล้ว มหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้น ได้แก่ Rhode University,

University of Alexandria มีการสอนหลายสาขาวิชา ซึ่งได้แก่ คณิตศาสตร์ สถาปัตยกรรมศาสตร์ กลศาสตร์ วาดศิลป์ นิติศาสตร์ และแพทยศาสตร์ เป็นต้น

การศึกษาของชาวอินเดียโบราณ

เมื่อพวกอารยันเข้ามาเป็นใหญ่ในอินเดีย ได้มีการแบ่งชั้นวรรณะในเรื่องสีผิว โดยถือว่าพวกผิวขาวเป็นนาย พวกผิวดำเป็นทาส การแบ่งชั้นวรรณะในอินเดียสมัยนั้นแบ่งออกเป็น

1. กษัตริย์ หมายถึง นักรบ มีหน้าที่รักษาประเทศชาติ
2. พราหมณ์ มีทั้งหญิงและชาย พราหมณ์ผู้หญิงเรียกว่า พรหมณี
3. แพศย์ คือ พวกพ่อค้า
4. สูทร คือ พวกรับจ้างใช้แรงงาน

ในยุคที่พวกอารยันเข้าไปในประเทศอินเดีย ได้ขยายอิทธิพลของภาษาอารยันไปอย่างกว้างขวาง ภาษาของพวกอารยันที่ปรากฏอยู่คือภาษาสันสกฤต ซึ่งมีรากมาจากตระกูลเดียวกับภาษาเปอร์เซีย กรีก ละติน และอังกฤษ

สิ่งที่สามารถค้นคว้าหาหลักฐานเกี่ยวกับความเจริญของพวกอารยันก็มาจากหลักฐานทางวรรณคดีชิ้นที่เก่าแก่ที่สุด เรียกว่า “พระเวท” คัมภีร์พระเวท เป็นคัมภีร์ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับศาสนาของอารยัน ถือว่าเป็นหนังสือคู่มือที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา พระเวทเป็นคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งต่อมาเป็นลัทธิฮินดู เรียกว่า คัมภีร์ไตรเวท มฤกเวท

วรรณคดีที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในประวัติศาสตร์ของอารยธรรมอินเดียต่อจากคัมภีร์พระเวท คือ มหากาพย์ เรื่อง “มหากาพย์” และ “รามายณะ” วรรณคดีทั้ง 2 เล่มนี้มีความสำคัญต่อชีวิตจิตใจของสังคมของชาวอินเดียในสมัยนั้นเป็นอย่างมาก จนบางครั้งระยะเวลาระหว่าง 1000-500 ปี ก่อนคริสตกาลเรียกว่าสมัย “มหากาพย์ (Epic Age) วรรณคดีทั้ง 2 เรื่องแสดงให้เห็นถึงลักษณะ สังคม การเมือง ศาสนา และชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอินเดียในขณะนั้นได้อย่างดียิ่ง ชาวอินเดียนับถือมหากาพย์ทั้ง 2 นี้เหมือนนับถือคัมภีร์พระเวท และเหมือนกับที่ชาวคริสตศัตวรรษนับถือคัมภีร์ไบเบิล

สำหรับด้านศาสนานั้น ได้วิวัฒนาการมาเป็นลำดับ จากเดิมชาวอินเดียมีความเชื่อถือในคัมภีร์พระเวท ซึ่งเป็นคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงให้ตรงกับความต้องการ

ต้องการของประชาชนอยู่เสมอ จนกลายมาเป็นลัทธิฮินดูในภายหลัง หลักความเชื่อของลัทธิฮินดู ทำให้ผู้นับถือลัทธิฮินดูจำต้องเชื่อว่าคนทุกคนที่เกิดมาไม่เท่ากัน

ในขณะที่พวกพราหมณ์และลัทธิฮินดูกำลังเฟื่องฟูอยู่นั้นประมาณปลายศตวรรษที่ 6 พวกชนชั้นสูงในอินเดียโดยเฉพาะพวกในวรรณะกษัตริย์เริ่มไม่พอใจการที่พวกพราหมณ์มีอำนาจมากขึ้น จากความไม่พอใจนี้ทำให้มีผู้ริเริ่มก่อหลักปรัชญาใหม่ ๆ ขึ้นมากมายเพื่อจะแก้ไขสังคมให้ดีขึ้น ในบรรดาปรัชญาและความคิดใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นนี้มีเพียง 2 ลัทธิ ที่มีความสำคัญในระยะต่อมา คือลัทธิชินศาสตร์และพุทธศาสนา

ลัทธิชินศาสตร์ต่อมากลายเป็นลัทธิฮินดูไปและเจ้าของลัทธินี้คือ พระมหา วีระ ลัทธิชินศาสตร์นี้แพร่หลายเฉพาะในอินเดียเท่านั้น และยังคงอยู่มาจนปัจจุบันนี้ ส่วนพุทธศาสนาแพร่หลายอย่างรวดเร็วในอินเดีย และยังแพร่หลายออกไปนอกประเทศ และได้กลายเป็นศาสนาประจำชาติของลังกา พม่า เขมร ไทย ส่วนประเทศอื่นก็มี จีน เกาหลี ญี่ปุ่น ธิเบต และมกโกเลีย สำหรับอินเดียปัจจุบันนับถือศาสนาพุทธเป็นจำนวนน้อย

ยุคพุทธศาสนา ในตอนปลายของยุคคัมภีร์พราหมณ์นั้น ประเทศศักกะ ตั้งอยู่บริเวณเทือกเขาหิมาลัยมีเมืองหลวงชื่อ กบิลพัสดุ์ อันเป็นเมืองกำเนิดพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงค้นคว้าหาธรรมวิเศษอยู่ 6 ปีจึงตรัสรู้เมื่อวันที่เพ็ญเดือน 6 ก่อนพุทธศักราช 45 ปี ในขณะที่มีพระชนมายุได้ 36 พรรษา หลักธรรมของพระพุทธเจ้า เป็นสัจธรรม ความดีและความชั่วของมนุษย์เกิดจากการทำความดีและการทำความชั่วของตนเอง หลักธรรมดังกล่าวเรียกว่า “อริยสัจ” แปลว่า ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการคือ

ทุกข์ หมายถึง ชีวิตทั้งหลายเป็นความทุกข์

สมุทัย หมายถึง สาเหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์

นิโรธ หมายถึง ความดับทุกข์

มรรค หมายถึง หนทางที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์

คำสอนของพระพุทธเจ้ามีมากมายหลายประการ เป็นต้นว่า “ไตรลักษณ์” แปลว่า ลักษณะ 3 หรือ บางทีเรียกว่า สามัญญลักษณะ คือ ลักษณะธรรมดาของโลก มีอยู่ 3 ประการด้วยกัน คือ

1. อนิจจัง ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ไม่คงที่ซึ่งต้องเปลี่ยนแปลง

2. ทุกขัง คือความทุกข์ พระท่านว่าโลกเราเป็นส่วนใหญ่เป็นความทุกข์ ความสุข

เป็นแต่เพียงชั่วคราวช่วยยาม

3. อนัตตา คือความที่ไม่ใช่ตัวของเรา อะไร ๆ ในโลกนี้ไม่ใช่ของเราทั้งสิ้น คำสอนของพระองค์ก็เป็นที่แพร่หลายอยู่ทั่วไป พระเจ้าอโศกโปรดให้จารึกคำสอนของพระพุทธเจ้าลงบนศิลาจารึกมากมาย ศิลาจารึกเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ดีมาก

ค.ศ.320 ราชวงศ์คุปตะซึ่งมีกษัตริย์ที่เข้มแข็งของอินเดียทรงพระนามว่า “จันทรคุปตะ” กษัตริย์คุปตะได้ให้การอุปถัมภ์และฟื้นฟูลัทธิฮินดู หลักธรรมของฮินดูถือว่าคัมภีร์พระเวทเป็นแหล่งสูงสุดของอำนาจ และในตำรากฎหมายที่เรียกว่า “ธรรมศาสตร์” ซึ่งเป็นตำราที่เกิดขึ้นในสมัยคุปตะ ได้กล่าวถึงหลักการแบ่งชั้นวรรณะ

ในสมัยนี้ราชสำนักได้ให้ความอุปถัมภ์ด้าน วรรณคดี ปรัชญา การก่อสร้าง การวาดภาพ และศิลปวิทยาการต่าง ๆ และยังมีโรงเรียนเป็นศูนย์กลางของนักบวชกับลูกศิษย์ ซึ่งมาเรียนโดยวิธีท่องจำ มีการท่องจำคัมภีร์พระเวท และตำราอื่น ๆ

ความเจริญในด้านวรรณคดี ในสมัยราชวงศ์คุปตะนี้นับได้ว่าเป็นสมัยทองของวรรณคดีสันสกฤต วรรณคดีภาษาสันสกฤตที่เขียนขึ้นในสมัยคุปตะนี้มากมาย เช่น งานในด้านชีวประวัติ โคลงกลอนทุกชนิด ดาราศาสตร์ เลขคณิต วิทยาศาสตร์ พงษานุกรม ละคร นิทาน เรื่องเกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา ตอลดจนสุภามิต นักเขียนวรรณกรรมภาษาสันสกฤตที่มีชื่อในสมัยคุปตะที่มีชื่อ เช่น กาลิทาส (ประมาณ ค.ศ.400-455) กาลิทาสจัดว่าเป็นกวีที่มีชื่อนักคนหนึ่ง ในด้านการเขียนบทละคร เช่น เรื่อง สกุนตลา

ความเจริญทางการศึกษา อินเดียเห็นจะเป็นแห่งแรกในโลกที่มีความเจริญทางความรู้ต่าง ๆ ถึงกับมีมหาวิทยาลัยขึ้น เช่น มหาวิทยาลัยที่กรุงอุชเชนีมีชื่อในด้านดาราศาสตร์ มหาวิทยาลัยที่อาจนตะก็มีชื่อในด้านศิลปกรรม มหาวิทยาลัยที่เมืองพาราณสีก็มีชื่อในด้านคำสอนของพราหมณ์ และนอกนั้นยังเป็นศูนย์กลางของนักปรัชญาต่าง ๆ แหล่งที่ดีเด่นที่สุดคือมหาวิทยาลัยนาลันทะ เป็นที่รวมของวิชาการแขนงต่าง ๆ เช่น ในด้านศาสนา ปรัชญา โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และวิชาเกษตรกรรม มีห้องสมุดที่ใหญ่โต

สมัยราชวงศ์โมกุล ปกครองอินเดียนั้น การศึกษาทางด้านวรรณคดีเจริญมาก จักรพรรดิหลายพระองค์ทรงเป็นกวีด้วยพระองค์เอง เช่น ปราภุผลงานบันทึกของพระเจ้าบาฮูร์และพระเจ้าจาห์นกี เป็นต้น การศึกษาพื้นเมืองก็มีทั่วไปตามโบสถ์วิหารต่าง ๆ มีการสอนการอ่าน การเขียน คำนวณ ควบไปกับคัมภีร์โกหร่าน มีวิชาการชั้นสูง เช่น ดรรกวิทยา เลขคณิต และฟิสิกส์ เป็นต้น

สมัยอังกฤษเข้ามาปกครองอินเดียนั้น ชาวอังกฤษได้คุ้นเคยกับขนบธรรมเนียมประเพณีอินเดียเป็นอย่างดี บ้างก็ได้แต่งงานกับพวกมอสเล็ม หรือฮินดู มีพวกมีการศึกษาได้พยายามศึกษาค้นคว้าวรรณคดีและโบราณคดีของอินเดีย มีการแปลวรรณคดีชั้นสูงของอินเดีย อาทิ เช่น วรรณคดีเรื่องสุกุนดลา ได้แปลเป็นภาษาอังกฤษ อังกฤษพยายามทำให้พวกพื้นเมืองได้รับการศึกษาและความคิดแบบตะวันตกไว้ให้แพร่หลาย แต่กระนั้นพวกมิชชันนารีก็ได้เริ่มความเจริญหลายด้านในอินเดีย อาทิเช่น การพิมพ์หนังสือพิมพ์ การตั้งวิทยาลัย ฯลฯ ชาวอินเดียผู้เล็งเห็นความสำคัญที่จะปรับปรุงประเทศแบบตะวันตก คือ “รามโมहन รอย” ผู้ถือกำเนิดในสกุลพราหมณ์ รามโมहन รอย เป็นนักปรับปรุงสังคมที่เด่นคนหนึ่ง เป็นผู้เห็นความสำคัญของการปรับปรุงการศึกษาแบบตะวันตก เพื่อปรับปรุงประเทศอินเดียให้ทันสมัย สมัยลอร์ด เกอซอน มาเป็นผู้สำเร็จราชการเมื่อปี ค.ศ.1899-1905 เป็นสมัยที่การปกครองของอังกฤษในอินเดียเจริญสุดขีด มีการปรับปรุงการเก็บภาษีที่ดิน จัดตั้งธนาคารตามชนบท ตั้งสหกรณ์เพื่อปรับปรุงสวัสดิภาพของชาวนาตลอดจนเพื่อปรับปรุงหรือฟื้นฟูโบราณสถานที่สำคัญต่าง ๆ ในอินเดีย เช่น สุสานทัชมาฮัล วิหารที่ลัญจี ตลอดจนที่ตักศิลาในแถบปัญจาบ การดำเนินงานครั้งนี้มี เซอร์จอห์น มาร์แชล เป็นหัวหน้าสิ่งที่ควรบันทึกไว้ก็คือ การขุดพบอารยธรรมโบราณแถบลุ่มแม่น้ำสินธุ

การศึกษาของชาวจีนโบราณ

จีนในสมัยเริ่มแรกเต็มไปด้วยนิยายและตำนาน บางเรื่องก็เล่าถึงผู้สอนให้มนุษย์ใช้ไฟด้วยการนำไม้ 2 ท่อนมาเสียดสีกัน บางเรื่องเล่าถึงผู้สอนให้มนุษย์รู้จักตกปลาเลี้ยงสัตว์และมีผู้สอนให้มนุษย์รู้จักการเกษตรและการแพทย์ นอกจากนั้นยังเล่าถึงพระเจ้าฮางตี้ผู้สร้างความเจริญหลายอย่างให้แก่ประเทศจีน เล่าถึงพระเจ้าเยา พระเจ้าจุน พระเจ้าผู้ทำให้น้ำรด เป็นต้น จากนิยายเหล่านี้เราสามารถคาดคะเนได้ว่ามีความจริงอยู่มากน้อยเพียงใด แต่เมื่อมีการขุดค้นโบราณวัตถุขึ้นทำให้ทราบได้ว่าอารยธรรมของจีนเจริญรุ่งเรืองมาแล้วแต่โบราณ

ความเจริญของจีนในสมัยราชวงศ์ต่าง ๆ

สมัยราชวงศ์เซี่ย ความเจริญที่ปรากฏในสมัยราชวงศ์เซี่ย คือ หลักฐานทางศาสนา ปรากฏว่าหัวหน้าทางศาสนาเป็นผู้มีหน้าที่ทำปฏิทิน ซึ่งถือเป็นสิ่งลึกลับทางศาสนา ผู้จัดทำต้องมีความรู้ทางด้านดาราศาสตร์อย่างมาก

สมัยราชวงศ์ซัง ลักษณะเด่นของสิ่งที่ค้นพบในสมัยราชวงศ์ซัง ณ เมืองอันหยาง

คือ การเขียนหนังสือ ราชวงศ์ซ่งมีตัวอักษรจีนต่าง ๆ กันกว่า 2,000 คำ ตัวหนังสือจีนในปัจจุบัน วิศวนาการมาจากตัวอักษรในสมัยราชวงศ์ซ่งนั่นเอง ประโยชน์จากระบบการศึกษาของจีนอีกประการหนึ่งคือระบบการเขียนหนังสือของจีนได้ทำลายอุปสรรคความแตกต่างในด้านสำเนียง เฉพาะท้องถิ่น ชาวจีนที่รู้หนังสือทุกคนสามารถที่จะอ่านหนังสือเล่มเดียวกันได้ และมีความรู้สึก ว่าภาษาจีนแบบโบราณที่เขียนไว้นั้นเป็นภาษาของตนเอง

สมัยราชวงศ์โจว สมัยราชวงศ์โจวยุคแรก นับว่าเป็นยุคแห่งวรรณคดีโบราณที่สำคัญ ๆ และเป็นยุคแห่งปรัชญาเมธี ที่ได้จัดตั้งแบบแผนและขอบเขตสำหรับความคิดในยุคต่อมา

ยุคปรัชญาเมธีและยุคตำราตันติ ในสมัยราชวงศ์โจวตอนกลางและตอนปลายนั้น นับว่าเป็นยุคที่สำคัญที่สุดในด้านความคิดของจีน ความเจริญรุ่งเรืองทางด้านภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม และสถาบันต่าง ๆ อย่างรวดเร็วนี้ ได้กระพือโหมความอยากรู้อยากเห็น และจินตนาการของมนุษย์ ขึ้นมาก บทบาทที่เด่นชัดของปรัชญาเมธีในสมัยราชวงศ์โจวเป็นทั้งการผลิต และการให้องค์ประกอบที่สำคัญในความโน้มเอียงทางด้านมนุษยศาสตร์ ในสมัยราชวงศ์โจวตอนปลาย ลักษณะที่สำคัญของหนังสือก็คือความร่กระเบียบและดุลยภาพ สำหรับชาวจีนแล้ว หนังสือตันติมิได้เป็นเพียงคำที่คลุมเครือที่ใช้หมายถึงวรรณคดีโบราณทั่ว ๆ ไปเลยแต่ทว่าหมายถึงหนังสือที่พิเศษจริง ๆ ชุดหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับลัทธิขงจื้อที่เด่นอยู่ หนังสือตันติทั้งห้าเป็นหนังสือที่เก่าที่สุด และสำคัญที่สุดมีอายุมาตั้งแต่สมัยกลางพุทธศตวรรษที่ 5 เป็นต้นมานั้น ได้รวบรวมงานที่นับว่าเก่าที่สุด และควรแก่การยกย่องมากที่สุดเข้าไว้ด้วย

หนังสือตันติทั้งห้า หนังสือตันติเล่มหนึ่งในห้าเล่มนั้น ชื่อ “ซื่อจิง” หรือตำนานร้อยกรอง “ซุจิง” เป็นเล่มที่เรียงในอันดับถัดมาเป็นตำนานประวัติศาสตร์ “อี่จิง” หรือตำนานผลัดเปลี่ยน (เป็นหนังสือที่รู้จักกันในนามว่า หนังสือเกี่ยวกับการทำนาย) “ซุนชีว” หรือ ตำนานฤดูใบไม้ผลิและฤดูใบไม้ร่วง หนังสือตันติทั้งห้านี้ชื่อ “หลี่จี้” หรือตำนานประเพณี(เรียกหนังสือเกี่ยวกับพิธีรีตรองก็มีหนังสือเล่มนี้เป็นงานรุ่นต่อมา)

ลัทธิขงจื้อ ขงจื้อได้ชื่อว่าเป็นครูและเป็นนักปรัชญาเมธีที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในเอเชียตะวันออก ขงจื้อนับว่าเป็นนักศีลธรรมที่ยิ่งใหญ่ที่สุดคนแรกของจีน เป็นผู้วางรากฐานประเพณีด้านจริยธรรมที่สำคัญ ลงในอารยธรรมที่เพิ่งเล็งอยู่ที่คุณค่าทางด้านจริยธรรมเหนือสิ่งอื่นใด ขงจื้อได้ตั้งตัวเป็นครูสอนประวัติศาสตร์ โคลง ฉันท์ กาพย์ดนตรี ทำให้เขามีลูกศิษย์มากมาย เขาใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ในการรวบรวมเอกสารในการสอนต่าง ๆ ของเขา เช่น ตำราประวัติ

ศาสตร์ หนังสือเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี หนังสือเกี่ยวกับโคลงกลอน ตำราดนตรี และงานประพันธ์อื่น ๆ เป็นต้น

ลัทธิเต๋า ลัทธิเต๋ายุคในสมัยราชวงศ์โจว นั้น ได้มาจากหนังสือสามเล่มที่ไม่ทราบว่าเป็นผู้แต่ง ในหนังสือสามเล่มนี้ เล่มที่ไม่นับถือมากที่สุดชื่อ “เล่าจื่อ” หรือเต๋าเต๋อจิง ใช้ถ้อยคำแบบห้วน ๆ และซาบซึ้ง ทำให้นักคิดชาวจีนรุ่นหลัง ๆ ตีความหมายไปต่าง ๆ กัน ตำราเล่มที่สองชื่อ “จวงจื่อ” หนังสือเล่มนี้ประกอบด้วยนิยายเปรียบเทียบ คำอุปมาอุปไมย และข้อความที่เป็นโคลงกลอนเป็นตอน ๆ ที่ไพเราะ งานชิ้นที่สามชื่อ “เลี่ยจื่อ” มีเนื้อหาและแบบการเขียนคล้ายกับจวงจื่อมาก ลัทธิเต๋าก่อเกิดจากเล่าจื่อซึ่งเป็นนักปราชญ์ที่มีชื่อเสียงมากคนหนึ่ง หลักความคิดส่วนใหญ่ของเล่าจื่อปรากฏในหนังสือเต๋าเต๋อจิง ซึ่งได้นิยมแพร่หลายมากในบรรดานักแปลรุ่นสมัยใหม่ และปรัชญาในหนังสือนี้มีอิทธิพลแก่ความคิดและศิลปวิทยาของจีนเป็นส่วนมาก

สมัยราชวงศ์จิ้น พระเจ้าจิ้นซื่อเจ้ เป็นกษัตริย์พระองค์แรกของราชวงศ์นี้ พระองค์ทรงใช้พวกนักกฎหมายเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ไม่นิยมพวกเชื่อดัทธิขงจื่อ พระองค์และที่ปรึกษาเห็นพ้องต้องกันว่า การที่ประเทศจีนจะรวมกันเป็นปึกแผ่นได้นั้น จำเป็นต้องใช้หลักปรัชญาทางสังคมและการเมืองแต่เพียงอย่างเดียว

สมัยราชวงศ์ซัน ในสมัยราชวงศ์ซัน ถือว่าปทานุกรม “เอ้อหย่า” ซึ่งเรียบเรียงขึ้นในศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสตกาล เป็นปทานุกรมฉบับแรกของจีน

ในปี พ.ศ. 419 (124 ก่อน ค.ศ.) มีการจัดตั้งสถาบันซึ่งคล้ายกับมหาวิทยาลัยโดยการแนะนำของต่งจู่ชู และกุงซุนหุน

ในปี พ.ศ. 718 (ค.ศ.175) รัฐบาลได้จัดให้นาเอาต่านานงจื่อที่ได้รับความเห็นชอบว่าถูกต้องมาสลักไว้บนแผ่นหินแผ่นใหญ่ที่สร้างขึ้นที่เมืองหลวง

สิ่งประดิษฐ์ของชาวจีนที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาถึงปัจจุบันมีอยู่ 2 อย่าง คือ กระดาษ และเครื่องปั้นดินเผา สิ่งประดิษฐ์ทั้ง 2 อย่าง ได้มีกำเนิดมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซัน กระดาษที่ทำด้วยผ้าสำล้น ๆ ถือกำเนิดมาตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ.643 (ค.ศ.100) ได้มีการค้นพบในขุมโบราณวัตถุที่เป็นสถานีหน้าด่าน ความรู้เกี่ยวกับการทำกระดาษของจีนได้เผยแพร่เข้าไปในยุโรป การประดิษฐ์กระดาษของจีนทำให้ จีนมีเอกสารที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์เป็นแหล่งที่มีการบันทึกและวิชาการได้รับการยกย่องอย่างสูง อารยธรรมสมัยใหม่ทั้งหลายของโลกจะเด่นชัดไม่ได้ ถ้าหากปราศจากสิ่งประดิษฐ์อันยิ่งใหญ่ของจีน

สมัยราชวงศ์ถัง พระเจ้าแผ่นดินทรงพระนามว่าพระเจ้าไทจง มีความสามารถในการปกครองบ้านเมืองเป็นอย่างมาก ทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรือง ในสมัยนั้นมีการติดต่อกับชาวต่างชาติ คือ อินเดีย เปอร์เซีย และญี่ปุ่น

ความเจริญทางด้านวิชาการในสมัยราชวงศ์ถังก็มีอยู่มากมาย เช่น ด้านดาราศาสตร์ คณิตศาสตร์ ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย ด้านวิชาการแพทย์ซึ่งพระสงฆ์ในพุทธศาสนานำมาจากอินเดีย โดยปรับปรุงและรวบรวมเข้ากับวิธีการของลัทธิเต๋า ทำให้การแพทย์ของจีนในสมัยนั้นเจริญรุ่งเรืองขึ้น การทำกระดาษ การทำเครื่องถ้วยชามและศิลปอื่น ๆ ก็ได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น มีการนำประทัดและดินระเบิด ซึ่งใช้เฉพาะการจุดพลุไฟเท่านั้น วรรณคดีส่วนใหญ่ที่ประพันธ์ขึ้นในสมัยราชวงศ์ถังได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา

สิ่งประดิษฐ์คิดค้นอันมีค่ามหาศาลที่จีนได้ให้แก่ชาวโลกคือแท่นพิมพ์เป็นสิ่งประดิษฐ์เป็นผลสำเร็จในสมัยราชวงศ์ถัง ในราวคริสต์ศตวรรษที่ 1 จีนเริ่มรู้จักใช้กระดาษแล้ว และมาในคริสต์ศตวรรษที่ 5 รู้จักใช้ตราพิมพ์ เอกสารที่ทำจากโลหะบ้าง ศิลาบ้าง มีหลักฐานปรากฏว่าจีนประดิษฐ์แม่พิมพ์ภาพใช้มาตั้งแต่ ค.ศ.600 การพิมพ์ดังกล่าวนับว่าใช้ได้ดีมากสำหรับการพิมพ์ตัวหนังสือจีนซึ่งเป็นตัวโคด ๆ ภายหลังทั้งเกาหลีและญี่ปุ่นก็ได้รับเอาวิธีการพิมพ์ของจีนออกไปใช้อย่างแพร่หลาย

สมัยราชวงศ์ซ้อง ในสมัยราชวงศ์ซ้อง ศิลปเด่นที่สุดของคนก็คือการวาดภาพ ทั้งนี้เพราะศิลปการวาดภาพในราชวงศ์ซ้องนั้นเจริญถึงที่สุด ศิลปินผู้มีชื่อเด่นในทางวาดภาพของราชวงศ์ซ้องผู้หนึ่งคือ “มิเฟ่” นับเป็นนักวาดภาพธรรมชาติที่เด่นที่สุด ในด้านการค้นคว้าทดลองทางด้านวิทยาศาสตร์ประยุกต์ วิชาความรู้ด้านเคมี ชีววิทยาและชีววิทยาก้าวหน้าไปอย่างมาก วิชาพืชคณิต ภูมิศาสตร์ การทำแผนที่ ได้รับการส่งเสริมอย่างกว้างขวางในด้านการแพทย์ ปรากฏว่ามีการใช้วัคซีนป้องกันฝีดาษในสมัยนั้น และในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 11 มีการใช้เข็มทิศแม่เหล็กช่วยในการเดินเรือ

สมัยราชวงศ์มองโกล อารยธรรมจีนที่พวกมองโกลได้รับไว้อาติ เช่น ในด้านวรรณคดี ศิลป การละคร ตลอดจนการประพันธ์ในด้านอื่น ๆ เช่น นิยายนั้น พวกมองโกลได้ปรับปรุงให้แพร่หลายขึ้นโดยการใช้ภาษาเขียนแบบง่าย ๆ เป็นภาษาที่สามัญชนใช้กันทั่วไป ในสมัยมองโกล จีนได้มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างจีนและประเทศตะวันตก การประดิษฐ์คิดค้นหลายประการอันเป็นความสำเร็จของชาวจีนนั้น เข้าไปสู่ยุโรปโดยผ่านทางพวกอาหรับอีกทอด